

Dwangarbeider in Duitsland

Henk Toorenburgh
**DWANGARBEIDER
IN DUITSLAND
1943-1945**

JOCHEM TOORENBURGH

Eerste druk najaar 2018

Auteur: Jochem Toorenburgh

Tekstcorrecties: Rachida Tegarti-Toorenburgh

Tekstredactie: Ellen van Hierden

Vormgeving en opmaak: Geerhard Bolte

Copyright © 2018 Jochem Toorenburgh

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt zonder schriftelijke toestemming van de uitgever. Hoewel dit boek met veel zorg is samengesteld, aanvaardt schrijver noch uitgever enige aansprakelijkheid voor schade ontstaan door eventuele fouten en/of onvolkomenheden in dit boek.

INHOUD

INLEIDING	7
Hoofdstuk 1 HET BEGIN 1924	8
Hoofdstuk 2 DE HEENREIS oktober 1942	26
Hoofdstuk 3 TRUPPENÜBBÜNGSPLATZ WAHN 20 tot en met 31 oktober 1942	33
Hoofdstuk 4 DE EERSTE WERKDAG 31 oktober 1942	41
Hoofdstuk 5 DUISBURG, LAAR november 1942 tot Februari 1944	47

Hoofdstuk 6	
DE OVERPLAATSING	
januari 1944	103
Hoofdstuk 7	
LIEBAU (LUBAWKA), SILEZIË, POLEN	
maart 1944	109
Hoofdstuk 8	
DE TERUGREIS	
januari 1945	134
Hoofdstuk 9	
AANKOMST IN AMSTERDAM	
8 mei 1945	154
NASCHRIFT	158
DANKWOORD	160
BIJLAGE	163

INLEIDING

Precies 70 jaar nadat ons land bevrijd was van de Duitse bezetters ben ik begonnen met het schrijven van dit boek. Het was 2015 en overal in het land werd het begin van deze recordlengte aan vrijheid en vrede in Nederland herdacht. Dit historische moment was voor mij aanleiding om in gesprek te gaan over deze oorlog met een belangrijke getuige en overlever, mijn opa, die in 1942 als jongen van achttien jaar als dwangarbeider naar Duitsland werd gestuurd.

Wat met een eenvoudig gesprek begon, eindigde in een enorme hoeveelheid aan informatie. Ik kende de oorlog uit de geschiedenislessen en de schoolboeken, maar de oorlog maakte voor mij, net als voor veel andere mensen, geen deel uit van mijn dagelijkse leven. Mijn opa kon zich echter heel veel gebeurtenissen nog bijna tot op de minuut nauwkeurig herinneren, maar omdat het allemaal zo lang geleden was gebeurd, liepen zijn verhalen chronologisch gezien nogal door elkaar. Om orde aan te brengen in de chaos, zijn we toen samen stap voor stap de hele oorlog doorgelopen. Urenlang hebben we met elkaar gesproken en met flink wat doorzettingsvermogen van ons allebei is uiteindelijk dit gedetailleerde oorlogsverhaal ontstaan.

Dit is het verhaal van een jonge jongen die zo goed en zo kwaad als het kan het beste probeert te maken van een situatie waar hij niet voor heeft gekozen.

Jochem Toorenburgh, kleinzoon, 2018

HOOFDSTUK 1

HET BEGIN

1924

Het jaar 1924 was het jaar waarin de eerste hoogoven in IJmuiden in bedrijf werd genomen, waarin een Fokkervliegtuig de eerste Nederlandse intercontinentale vlucht maakte en Edwin Hubble het eerste bewijs leverde voor het bestaan van sterrenstelsels. Het was ook het jaar waarin de grondlegger van de Sovjet-Unie, Vladimir Lenin, overleed en Adolf Hitler voor negen maanden de gevangenis in zou gaan na zijn mislukte staatsgreep in München.

Het jaar 1924 was ook het jaar dat ik, Hendrik Evert Toorenburgh, op 7 maart 1924 werd geboren als nakomertje in een arm arbeidersgezin. Mijn oudere zussen Jo en Ton waren inmiddels al negen en tien jaar. Ons gezin woonde nog niet zo lang aan de Hobbemakade, op twee hoog in Amsterdam. Het was een recent gebouwde huurwoning tegenover de Pijp met aan de overkant van de gracht uitzicht op de dames van plezier. Vanwege de lichtjes en de vele bezoekers dacht ik als kind dat het daar altijd feest was. Verder dan dat dacht ik er niet over na. Veel meer interesse had ik in de lange dekschuiten die hun goederen over de gracht transporteerden. Vanuit onze woonkamer zag ik de schuiten af en aan varen. Om de boten na te

spelen klom ik regelmatig op de divan die voor het raam stond. Ik liep dan met de zwabber van mijn moeder heen en weer en duwde met de zwabber mijn schuit met diepe halen langzaam vooruit. Mijn ouders waren dit niet gewend met twee dochters die voornamelijk met poppenwagens en serviessetjes speelden en moesten er altijd smakelijk om lachen.

Onze woning was onderdeel van de uitbreidingen van de stad Amsterdam, die na de eerste wereldoorlog kampte met een groot woningtekort. Dit nieuwe stadsdeel dat 'Zuid' en later 'Oud Zuid' heette was de eerste nieuwbouwwijk die hierin verandering moest brengen. Voor mijn geboorte woonden ons gezin een paar blokken verder in woningen die enkele jaren eerder waren opgeleverd. Mijn moeder wilde het liefst nieuwe huurwoningen betrekken zodat ze dan steeds een frisse schone woning had met een mooi nieuw behang.

Mijn moeder, Johanna Theresia Maria oftewel Annie van Kolf-schoten-Toorenburgh, was de oudste uit haar ouderlijk gezin. Het was een zorgzame vrouw. Ze was katholiek opgevoed maar na de geboorte van mijn zussen had ze het katholieke geloof opzij gezet. Zo kwam het dat Jo en Ton wel gedoopt waren en ik niet. We waren arm thuis, maar ondanks dat zorgde ze ervoor dat haar kinderen er netjes en verzorgd bij liepen. We droegen altijd mooie kleren en we mochten nooit de deur uit zonder dat we onze haren hadden gekamd. Mijn moeder kon zelf goed naaien en poetsen en was, ondanks dat ze de zorg had voor de kinderen, niet te beroerd om ook zelf nog te werken

voor een beetje extra inkomen. Ze had echt alles voor ons over. De keren dat ik problemen had op school, ging zij steevast verhaal halen. “Jullie moeten altijd Henkie hebben”, mopperde ze tegen hen, als ik voor straf weer in de hoek had moeten staan. Op school wisten ze uiteindelijk wel wie Annie was. “Met dat mens valt niet te praten”, zeiden ze wel eens wanhopig.

*Mijn vader ligt onder
het kleed om mij vast te
houden*

Mijn moeder trouwde in 1913 op haar twintigste met mijn vader, Antoon Toorenburgh. Antoon was de jongste telg uit een gezin met veertien kinderen, veteraan uit de eerste wereldoorlog en lolbroek van de familie. Mijn vader hield van gezelligheid, feestjes en een borreltje en samen met zijn broers en vrienden trad hij regelmatig op als acrobaat. Hij was dolblij toen ik werd geboren: eindelijk een zoon aan wie hij al zijn acrobatische kunstjes kon leren. Ik werd van jongs af aan door mijn vader aan de rekstok gehangen. Die had hij zelf in een van de deurposten gemaakt. Hij leerde mij ook op mijn handen lopen. Op school liep ik weleens op mijn handen de trap op, het klaslokaal in. Ik werd steevast direct daarna door mijn lerares weer weggestuurd om mijn handen te wassen. De les begon daardoor iets later maar dat kon iedereen wel waarderen.

Mijn vader was een graag geziene gast op familiebijeenkomsten want ‘met Antoon was het altijd lachen.’ Heel soms vond mijn

moeder de bourgondische levensstijl van mijn vader iets te ver gaan. Zo kwam hij een keer thuis van een feest met een borreltje te veel op. Mijn moeder gaf hem toen met een opgerolde krant een paar flinke meppen tegen zijn hoofd. Gelukkig kwam dat zelden voor.

Behalve lol trappen kon mijn vader ook hard werken. Met veel verschillende baantjes probeerde

hij voor ons gezin de touwtjes aan elkaar te knopen. Voordat hij bij de Nederlandsche Spoorwegen in dienst kwam deed hij onder andere zwaar sjouwwerk in het Amsterdamse havengebied en werkte hij voor een sigarettenfabrikant. De Nederlandsche Spoorwegen was een van de eerste werkgevers die goede arbeidsvoorwaarden en een pensioenregeling hadden. In de hoop dat mijn vader een vaste aanstelling zou krijgen, stimuleerde mijn moeder hem om daar te gaan werken. Dat lukte en mijn vader ging als onderhoudsmonteur aan de slag langs het spoor. Uiteindelijk kreeg hij het ook voor elkaar om een vast contract binnen te slepen. Maar de grote passie van mijn vader, de acrobatiek, bleef aan hem trekken en hij kon het dan ook niet weerstaan om, ondanks zijn vaste contract en tegen de adviezen

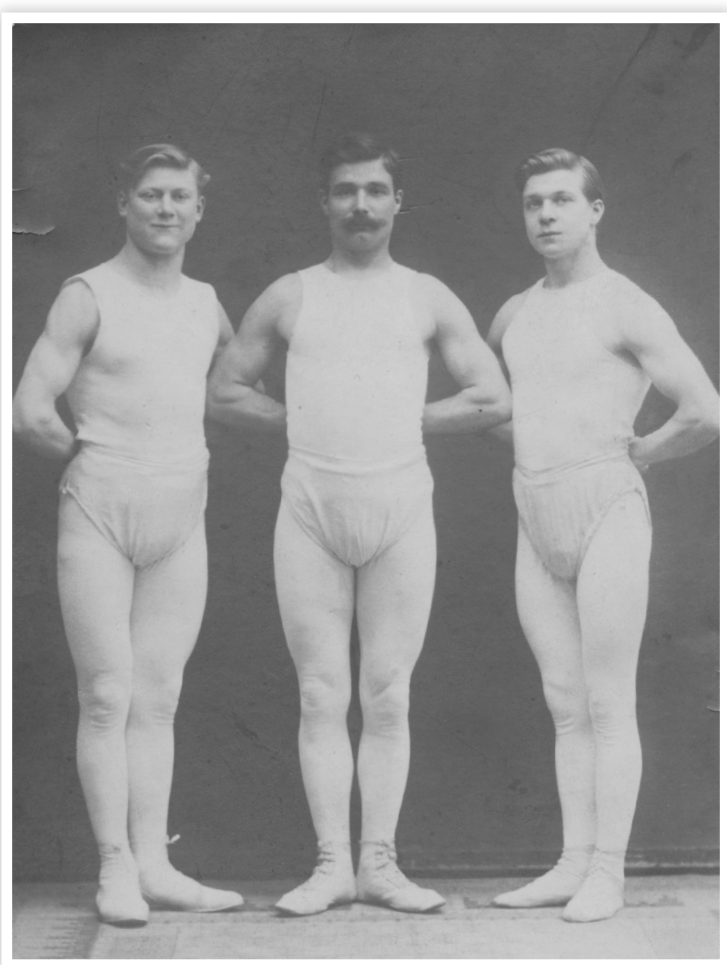
Mijn moeder Annie

van mijn moeder in, zo nu en dan bij zijn werk vandaan te glippen om op te treden. Zo trad hij met enige regelmaat samen met twee vrienden op in het Tuschinski waar ze spannende acts uitvoerden.

Het Tuschinski in de Reguliersbreestraat was een opvallend en luxueus theater. Het had geglazuurde gevelstenen en twee hoge torens op het dak. De foyer was prachtig gedecoreerd en had een Oosterse uitstraling. In de grote zaal was plaats voor wel meer dan 700 personen. Voor mijn vader was het fantastisch om als eenvoudig man te mogen optreden in zo'n theater als dit. In de pauze tussen de films door vertoonden hij en zijn vrienden hun beste acrobatische trucs. Zo klommen ze boven op elkaar als een levende toren. Mijn vader, als lichtste van het stel, stond altijd op de schouders van de andere twee. Dan spreidde hij zijn armen om het applaus van het publiek in ontvangst te nemen. Als hoogtepunt van hun optreden kwam er een lang koord naar beneden met een speciaal beetje waar mijn vader stevig op kon bijten. Tijdens de act nam hij dan het beetje in zijn mond en werd hij enkele meters opgetild boven het podium. Deze act was elke keer weer goed voor een daverend applaus.

Zijn veelvuldige afwezigheid bij de Spoorwegen bleef natuurlijk niet onopgemerkt. Mijn vader viel hierdoor in ongenoegen bij zijn collega's die hem vervolgens verraadden bij zijn werkgever. En, vaste aanstelling of niet, hij werd op staande voet ontslagen. Dit was een grote tegenslag voor mijn ouders. Maar lang treuren deden ze niet. Ze gingen meteen weer op zoek naar een nieuwe baan.

Toen ik een jaar of acht was verhuisden we, nadat 'Zuid' grotendeels was voltooid, naar de nieuwe uitbreidingswijk 'West'. We gingen vlakbij het Mercatorplein wonen op twee hoog in de Van Spilbergenstraat 108. Deze buurt was nog lang niet afgebouwd

Mijn vader Antoon (rechts) en twee vrienden met wie hij samen acrobatische optredens gaf.

en veel huizen stonden in de steigers. Dat maakte het voor mij een heel interessante buurt. Na schooltijd speelde ik dan ook vaak in en rond de bouwplaatsen met mijn neefje Ton, die daar ook in de buurt woonde. Op een dag werden we gesnapt en kreeg ik enorm op mijn donder van mijn moeder. De vader van Ton, oom Cor, had ons zien spelen in de half afgebouwde woningen en zowel hij als mijn moeder vonden het veel te gevaarlijk dat we daar rondhingen. Gelukkig waren er ook genoeg plekken waar ik wel veilig buiten kon spelen, want er werd niet op alle plaatsen tegelijk gebouwd. Zo was er ten westen van het Surinameplein nog een enorm grote zandvlakte waar ik vaak met mijn vrienden ging balletje trappen.

Mijn zussen Jo en Ton waren intussen al zeventien en achttien jaar oud. Veel plezier had ik niet aan ze. Ze werkten allebei, hadden allebei verkering en waren weinig thuis. Mijn oudste zus Jo had een kantoorbaan en Ton werkte in een wasserette. Ze gingen elke dag op de fiets naar hun werk. Ik had ook wel een fiets maar de nieuwe fiets van Jo vond ik echt de allermooiste. Eén keer had ze beloofd dat we na haar werk samen zouden oefenen op haar nieuwe fiets. Ik had die middag al een hele tijd buiten op haar staan wachten. Toen ze eindelijk thuis kwam zei ze dat ze toch geen zin had om met mij te oefenen. Ze liep langs me heen naar binnen en begon de fiets al de trap op te tillen en naar boven te dragen. Ik werd toen zo boos dat ik halverwege de trap uit alle macht aan de fiets begon te trekken. Jo kon de fiets niet meer houden en ik viel met de fiets

Ik zit op de voorste rij, tweede van links

helemaal naar beneden tot onderaan de trap. Jo schrok enorm en voelde zich schuldig. Gelukkig was de fiets niet kapot en mocht ik alsnog een rondje fietsen. Ik weet nog dat ik toen zo hard trapte dat Jo mij niet meer kon vasthouden. “Ik kan het zelf wel!” heb ik nog geroepen. Toen mijn vader hoorde van dit voorval gaf hij mij gelijk en zei hij tegen Jo dat ze altijd haar beloftes na moest komen.

Ondertussen maakte in Duitsland Hitler zijn politieke opmars en noemde hij zich vanaf augustus 1934 behalve rijkskanselier ook Führer. Langzaam veranderde dit land van een jonge democratie in een fascistische dictatuur.

Een aantal jaren later verhuisden wij opnieuw naar een nieuwe huurwoning. Ditmaal naar de Vespucistraat. We betrokken de eerste verdieping van nummer 63. Het was de grootste woning

waar ik tot dan toe had gewoond en gelukkig stond dit huis zo dicht bij ons vorige huis dat ik op dezelfde school kon blijven. Nog weer later, in 1936, ik was toen twaalf jaar oud, vonden mijn ouders samen een baan als medewerkers bij de Kappersbond, een Joodse instelling die werkloze kappers voorzag van een uitkering. We konden toen ook kost en inwoning krijgen in het pand van deze instantie en zo verhuisde ik voor de derde keer.

De Kappersbond zat in De Ruyschstraat op nummer 40. Het was een straat met hoge herenhuizen tot aan de Amstel. Het andere einde van de straat kruiste met de Wibautstraat waar de trein en de stoomtram doorheen reden. Schuin tegenover ons nieuwe huis was de kolenopslag voor deze tramlijn. Onze woning bevond zich op de tweede verdieping van het herenhuis van de Kappersbond. Op de eerste en derde verdieping waren kantoorruimtes en in de kelder kregen de kappers die werkloos waren een stempel van een medewerker van de Kappersbond. Met deze stempels hadden ze recht op een uitkering. Mijn moeder verrichtte schoonmaakwerk voor de Kappersbond. Mijn vader deed onderhoudsklusjes in het pand en mocht later ook stempelen. Mijn zus Jo kon administratieve werkzaamheden doen. Niet veel later kreeg ze een relatie met een kapper die ze bij de bond had ontmoet, Jelle van der Knoop. Ton bleef onder-tussen werken bij de wasserette.

De verhuizing naar het huis van de Kappersbond had voor mij best ingrijpende gevolgen. Omdat dit nieuwe huis een flink eind van onze oude buurt vandaan was, zag ik al mijn vrienden haast niet meer. Ook moest ik naar een andere school. Ik zat toen in de zesde klas van de basisschool. Op mijn nieuwe school

waren ze bovendien wat verder met de lesstof. Met topografie bijvoorbeeld leerden zij al de landen terwijl wij nog maar bezig waren met de provincies. Ik had dus een kleine achterstand en hierdoor bleef ik dat schooljaar zitten. Gelukkig ging ik vlak na onze verhuizing op voetbal bij de Spartaan, waardoor ik weer veel nieuwe vrienden kreeg. En in 1938 was ik alsnog klaar met de basisschool en kon ik verder naar de Ambachtsschool.

Op 1 september 1939 viel Duitsland Polen binnen. Als gevolg hiervan verklaarden het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk op 3 september de oorlog aan Duitsland. Dit was het begin van wat uiteindelijk zou uitmonden in de Tweede Wereldoorlog.

Op de Ambachtsschool koos ik voor metaal bewerken. Dat sprak me meer aan dan bijvoorbeeld timmeren. Net als op de basisschool haalde ik ook hier steeds geintjes uit, maar de docenten waardeerden dit niet altijd en ik werd regelmatig naar de directeur gestuurd. Directeur Quint en ik waren echter allebei grote Ajaxfans en terwijl een docent dacht dat ik strafwerk aan het maken was, hadden de directeur en ik op zijn kantoor gezellige gesprekken over Ajax. We gingen ook een keer met de hele klas naar het Ajaxstadion de Meer, om daar onderhoud te plegen. Als praktijkoefening moesten we laswerk verrichten aan kapotte hekken die rond de velden en de tribunes stonden. Al vond ik school dan niet zoveel aan, het lassen tijdens de praktijkopdrachten en later ook de stages vond ik mooi om te doen.

